

Skutki prawne separacji małżonków

Anna Sylwestrzak

Oficyna

a Wolters Kluwer business

monografie

Skutki prawne separacji małżonków

Anna Sylwestrzak

Prawo jest na naszej stronie!

www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Skutki prawne separacji małżonków

Anna Sylwestrzak

Oficyna

a Wolters Kluwer business

monografie

Stan prawny na 1 czerwca 2007 r.

Redakcja:
Izabela Ratusińska

Wydawca:
Justyna Kossak

Skład, łamanie:
Jan Palacz; Faktoria Wyrazu Sp. z o.o.

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2007

ISBN: 978-83-7526-222-3
ISSN 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Wydawnictw Książkowych i Czasopism Prawniczych
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00

Redakcja Książek
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz ważniejszych skrótów	11
1. Czasopisma	11
2. Piśmiennictwo	12
Wprowadzenie	13
Rozdział I	
Regulacja skutków prawnych separacji w prawie obcym i kanonicznym oraz w prawie polskim w ujęciu historycznym	17
1. Separacja małżonków w obcych systemach prawnych	18
1.1. Włochy	18
1.2. Francja	22
1.3. Hiszpania	25
1.4. Portugalia	27
1.5. Holandia.....	29
1.6. Litwa	30
1.7. Wielka Brytania.....	32
1.8. Argentyna	33
2. Separacja małżonków w prawie kanonicznym	35
3. Separacja małżonków w polskim prawie oraz w projektach regulacji przed nowelizacją k.r.o. z dnia 21 maja 1999 r.	38
3.1. Separacja małżonków w Polsce po odzyskaniu niepodległości	38
3.2. Projekty unormowania separacji oraz jej regulacja intertemporalna w prawie polskim	41
3.2.1. Projekty powstałe w latach 1918–1939 r.	41
3.2.2. Regulacja intertemporalna separacji w prawie polskim po 1945 r.	44
3.2.3. Projekty powstałe w latach 1992–1998	46

Rozdział II

Zagadnienia ogólne, konstrukcyjne i kolizyjne	49
1. Zagadnienia terminologiczne. Znaczenie pojęcia „separacja”	49
2. Funkcje instytucji separacji	51
2.1. Funkcja organizacyjna i legalizująca	53
2.2. Funkcja separacji jako surogatu rozwodu	55
2.3. Separacja jako środek ułatwiający orzeczenie rozwodu.....	58
2.4. Funkcja restytucyjna	59
2.5. Funkcja ochrony i realizacji prawnie chronionych dóbr	62
2.6. Oddziaływania między funkcjami separacji.....	63
3. Struktura skutków prawnych separacji	65
3.1. Sposób uregulowania skutków prawnych separacji	65
3.2. Podziały skutków prawnych separacji.....	67
4. Skutki prawne separacji w aspekcie kolizyjnym	69

Rozdział III

Osobiste skutki separacji w relacji między małżonkami	75
1. Orzeczenie separacji a węzeł małżeński	75
2. Obowiązki małżeńskie separowanych małżonków.....	78
2.1. Obowiązek wspólnego pożycia	78
2.2. Obowiązek wierności.....	80
2.3. Obowiązek pomocy i współdziałania dla dobra rodziny	84
3. Separacja a dobra osobiste małżonków.....	86
3.1. Zagadnienia wprowadzające	87
3.2. Dobra osobiste małżonków	90
3.2.1. Struktura i treść dóbr osobistych małżonków.....	91
3.2.2. Zakres ochrony dóbr osobistych małżonków	92
3.3. Dobra osobiste małżonków separowanych.....	95
3.3.1. Nazwisko.....	96
3.3.2. Stan cywilny (status małżonka).....	99

Rozdział IV

Skutki separacji w zakresie sytuacji rodzinnej i społecznej małżonków	105
1. Orzeczenie separacji a rodzina	105
1.1. Małżonkowie separowani jako członkowie rodziny	105
1.2. Przykłady stosowania przepisów odnoszących się do rodziny względem rodziny separowanych małżonków	109

2. Separacja rodziców a stosunki z dziećmi.....	113
2.1. Dobro dziecka jako element przesłanek orzeczenia separacji.....	113
2.2. Sposoby orzekania o władzy rodzicielskiej w wyroku separacyjnym	120
2.2.1. Zagadnienia ogólne i prawnoporównawcze	120
2.2.2. Pozostawienie pełnej władzy rodzicielskiej obojgu separowanym małżonkom.....	124
2.2.3. Ograniczenie władzy rodzicielskiej.....	126
2.2.4. Zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej.....	128
2.2.5. Osobista styczność z dzieckiem.....	129
2.2.6. Orzekanie o władzy rodzicielskiej separowanych małżonków w praktyce sądowej.....	131
2.3. Pochodzenie dziecka urodzonego w czasie separacji	135
3. Wpływ separacji na prawno-społeczną sytuację małżonków	137
3.1. Zdolność małżonków separowanych do sprawowania opieki oraz pełnienia funkcji rodziny zastępczej.....	138
3.2. Separacja małżonków a przysposobienie dziecka	141
3.3. Separacja a powinowactwo	143

Rozdział V

Obowiązek pomocy wzajemnej i alimentacji podczas separacji	145
1. Obowiązek pomocy separowanych małżonków	145
1.1. Zagadnienia ogólne.....	145
1.2. Względę słuszności jako przesłanka aktualizacji obowiązku pomocy	151
2. Konstrukcja prawna obowiązku alimentacyjnego separowanych małżonków	156
2.1. Małżeński model obowiązku dostarczania środków utrzymania.....	157
2.1.1. Model podstawowy.....	157
2.1.2. Modyfikacje zachodzące wskutek separacji faktycznej małżonków	159
2.2. Alimentacyjny model rozwodowy	160
2.3. Separacyjny model alimentacji	162
3. Obowiązek alimentacyjny na gruncie separacji.....	164
3.1. Zwykły obowiązek alimentacyjny (art. 60 § 1 k.r.o.).....	164
3.2. Rozszerzony obowiązek alimentacyjny (art. 60 § 2 k.r.o.)	168

Rozdział VI

Małżeński ustrój majątkowy oraz odpowiedzialność

małżonków za zobowiązania w czasie separacji	173
1. Zagadnienia ogólne.....	173
1.1. Majątek małżonków.....	173
1.2. Podstawowe podziały ustrojów majątkowych.....	175
1.3. Podział wtórny ustrojów: odmiany małżeńskich ustrojów majątkowych.....	179
2. Charakterystyka ustroju majątkowego separowanych małżonków.....	182
3. Wpływ orzeczenia separacji na ustrój majątkowy małżonków.....	184
4. Wybrane zagadnienia związane z funkcjonowaniem ustroju rozdzielności majątkowej.....	186
4.1. Zarząd majątkiem.....	187
4.2. Współposiadanie i korzystanie z rzeczy należących do wspólnego majątku.....	190
4.3. Rozporządzanie udziałem w majątku wspólnym.....	192
4.4. Podział majątku wspólnego.....	194
5. Umowy zmieniające charakter prawa do majątku.....	197
5.1. Intercyza.....	197
5.2. Umowa spółki cywilnej.....	201
6. Odpowiedzialność separowanych małżonków za zobowiązania.....	205
7. Problem tzw. fikcyjnych separacji.....	208
7.1. Wykorzystanie separacji dla pokrzywdzenia wierzycieli małżonków.....	208
7.2. Separacja jako środek umożliwiający uzyskanie dodatkowych świadczeń.....	215

Rozdział VII

Mieszaniowa i prawno spadkowa sytuacja małżonków

separowanych	217
1. Skutki separacji w zakresie praw do mieszkania.....	217
1.1. Zagadnienia ogólne i prawno porównawcze.....	217
1.1.1. Charakter prawny rozstrzygnięć z art. 58 § 2 w związku z art. 61 ³ § 1 k.r.o.	221
1.1.2. Rodzinnoprawny tytuł małżonka do mieszkania po orzeczeniu separacji.....	222
1.1.3. Kierunek orzekania.....	224

1.2. Orzeczenie o sposobie korzystania z mieszkania	225
1.2.1. Przesłanki rozstrzygnięcia.....	225
1.2.2. Charakter prawny rozstrzygnięcia	226
1.2.3. Treść rozstrzygnięcia	227
1.2.4. Orzekanie o sposobie korzystania z mieszkania w praktyce sądowej.....	229
1.3. Podział wspólnego mieszkania	232
1.3.1. Przesłanki podziału mieszkania	232
1.3.2. Sposób podziału mieszkania.....	234
1.3.3. Wybrane zagadnienia związane z podziałem mieszkania na przykładzie najmu lokalu oraz spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu.....	235
1.4. Przyznanie mieszkania jednemu z małżonków	240
1.5. Orzeczenie eksmisji.....	242
2. Skutki separacji w prawie spadkowym.....	244
2.1. Prawnosпадkowe skutki wytoczenia powództwa o separację.....	244
2.2. Prawnosпадkowe skutki orzeczenia separacji	247

Rozdział VIII

Ustanie skutków prawnych separacji w drodze jej zniesienia	251
1. Uwagi prawnoпорównawcze	251
2. Zagadnienia ogólne	256
2.1. Pojednanie separowanych małżonków jako podstawa modyfikacji niektórych skutków prawnych separacji, bez jej zniesienia	256
2.2. Przesłanki i tryb zniesienia separacji (wzmianka)	259
2.3. Podział skutków prawnych zniesienia separacji.....	260
2.4. Skutki prawne zniesienia separacji w aspekcie kolizyjnym	262
3. Małżeński ustrój majątkowy po zniesieniu separacji	263
3.1. Ustawowy ustrój majątkowy	264
3.2. Ustrój rozdzielności majątkowej utrzymany postanowieniem o zniesieniu separacji	267
3.3. Inne ustroje majątkowe po zniesieniu separacji	268
4. Pozostałe skutki zniesienia separacji	269

Rozdział IX

Skutki prawne separacji a orzeczenie rozwodu separowanych

małżonków	274
1. Uwagi prawoporównawcze	274
2. Ocena przesłanek rozwodu poprzedzonego separacją	276
2.1. Wpływ orzeczenia separacji na ocenę przesłanek rozwodu.....	277
2.2. Wpływ zniesienia separacji na ocenę przesłanek rozwodu	280
3. Orzeczenie o winie rozkładu pożycia i zaniechanie tego orzeczenia w wyroku rozwodowym poprzedzonym separacją.....	281
3.1. Skutki orzeczenia separacji, a rozstrzygnięcie o winie rozkładu pożycia w wyroku rozwodowym.....	281
3.2. Wyrok rozwodowy z zaniechaniem orzekania o winie, poprzedzony orzeczeniem separacji.....	285
4. Treść wyroku rozwodowego poprzedzonego separacją (stosowanie art. 58 k.r.o.).....	287
4.1. Rozstrzygnięcia obligatoryjne	287
4.2. Rozstrzygnięcia podejmowane na wniosek jednego z małżonków bądź na ich zgodny wniosek	289
5. Orzekanie o obowiązku alimentacyjnym małżonków separowanych przez czas trwania procesu rozwodowego	290
Zakończenie. Wnioski	293
Bibliografia	297
1. Wykaz literatury	297
2. Wykaz orzecznictwa i glos.....	316

Wykaz ważniejszych skrótów

1. Czasopisma

- Acta UWr** — Acta Universitatis Wratislaviensis
DPP — Demokratyczny Przegląd Prawniczy
KPP — Kwartalnik Prawa Prywatnego
Mon. Prawn. — Monitor Prawniczy
NP — Nowe Prawo
NPN — Nowy Przegląd Notarialny
PAK — Prawo — Administracja — Kościół
Pal. — Palestra
PiP — Państwo i Prawo
PiŻ — Prawo i Życie
PL — Przegląd Legislacyjny
Prok. i Pr. — Prokuratura i Prawo
PS — Przegląd Sądowy
Rej. — Rejent
RNP — Roczniki Nauk Prawnych
RPEiS — Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC — Studia Cywilistyczne
SP — Studia Prawnicze
SPW — Studia z Prawa Wyznaniowego
ZN IBPS — Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZN UJ — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

2. Piśmiennictwo

- K.r.o. Komentarz, 1966** — *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, M. Grudziński, J. Ignatowicz (red.), Warszawa 1966.
- K.r.o. Komentarz, 1975** — *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red.), Warszawa 1975.
- K.r.o. Komentarz, 2000** — J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2000.
- K.r.o. Komentarz, 2002** — *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2002.
- K.r.o. z komentarzem, 2002** — *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, K. Piasecki (red.), Warszawa 2002.
- K.r.o. Komentarz, 2003** — *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2003.
- K.r.o. Komentarz, 2006** — *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Wyd. 3, K. Piasecki (red.), Warszawa 2006.
- System pr. rodz.** — *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, J.S. Piątowski (red.), Ossolineum 1985.
- System pr. cyw., t. ()** — *System prawa cywilnego*, t. I, Ossolineum 1974; t. II, Ossolineum 1977; t. III, cz. I, Ossolineum, 1981.
- System pr. pryw.** — *System prawa prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, T. Smyczyński (red.), Warszawa 2003.

Wprowadzenie

Instytucja separacji została wprowadzona do k.r.o. ustawą z dnia 21 maja 1999 r.¹ W ciągu kolejnych lat jej obowiązywania liczba orzeczanych separacji systematycznie wzrasta. W roku 2000 orzeczono 1340 separacji oraz 42.770 rozwodów², co oznacza, że odsetek separacji dla ogółu spraw separacyjnych i rozwodowych wyniósł wówczas 3%. W następnym roku odsetek ten wyniósł 4,9%, bowiem orzeczono już 2345 separacji i 45.308 rozwodów³. Natomiast w roku 2002 orzeczono 2649 separacji i 45.414 rozwodów⁴, co powoduje, że odsetek separacji ukształtował się w wysokości 5,5% sumy spraw rozwodowych i separacyjnych. W 2003 r. orzeczono 54.003 rozwody i 3802 separacje⁵, zatem odsetek separacji wynosi 6,6%. Tendencja wzrostowa wykazuje, że separacja staje się coraz szerzej akceptowanym przez społeczeństwo i organy stosujące prawo instrumentem kształtowania stosunków rodzinnych.

Instytucja separacji stanowi już w literaturze przedmiot licznych prac, jednakże problematyka jej skutków prawnych nie została, jak dotąd, wyczerpująco opracowana, ponieważ dotychczasowe badania w przeważającej części koncentrują się na zagadnieniach przesłanek i funkcji separacji oraz na jej uwarunkowaniach historycznych. Z tego powodu celowe jest podjęcie rozważań na ten temat i opracowanie syntetycznego ujęcia zagadnienia skutków prawnych separacji.

Wykorzystane w niniejszej pracy materiały składają się na cztery kategorie źródeł: 1) teksty analizowanych aktów prawnych, 2) literatura pol-

¹ Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw k.r.o., k.c., k.p.c. oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 52, poz. 532, która weszła w życie dnia 16 grudnia 1999 r.

² H. Dmochowska (red.), *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2001, s. 206–208. Dane dotyczą liczby separacji i rozwodów orzeczonych prawomocnie w skali kraju.

³ *Ibidem*, s. 176–180.

⁴ *Ibidem*, s. 210–214.

⁵ *Ibidem*.

ska i orzecznictwo sądów polskich, 3) literatura zagraniczna i orzecznictwo sądów państw obcych, oraz 4) materiały empiryczne, zebrane w drodze badań aktowych. Badania aktowe przeprowadzono w okresie od października do grudnia 2003 r., w Sądzie Okręgowym w Gdańsku. W celu osiągnięcia wyników reprezentatywnych dla badanego okręgu, przeanalizowano w sumie 220 akt z trzech ostatnich roczników, tzn. z lat 2001–2003. Wyboru akt dokonano w ten sposób, że przebadano kolejne akta spraw o separację z lat 2001 (100 akt) i 2002 (100 akt), poczynając od początku każdego z tych roczników. W chwili przeprowadzania badań nie było możliwe uzyskanie tak dużej liczby akt z roku 2003, z uwagi na to, że większość spraw o separację wszczętych w tym roku, była jeszcze w toku. Dlatego też badaniami objęto najwyższą możliwą wówczas okrągłą liczbę akt, czyli 20. Jako narzędzie badawcze wykorzystano kwestionariusz, wypełniany w czasie przeglądania akt.

Prezentowane w pracy za pomocą tabel wyniki badań aktowych stanowią rezultat sumowania wyników częściowych, pochodzących ze wszystkich przebadanych akt. Przeprowadzone wcześniej próbne zestawienia danych z kolejnych lat nie wykazywały bowiem znaczniejszych różnic, które wskazywałyby na potrzebę klasyfikowania tych danych w oparciu o kryterium czasu. Można przypuszczać, że tego rodzaju porównania spełnią swoją funkcję za parę lat, kiedy przybędzie materiału badawczego w postaci wzrastającej liczby spraw o orzeczenie separacji.

Kolejność poszczególnych rozdziałów w niniejszej pracy nie jest przypadkowa. Praca składa się bowiem w istocie z trzech, aczkolwiek nie wyodrębnionych systematycznie części. Część ogólna obejmuje zagadnienia historyczne, prawnoporównawcze i konstrukcyjne (rozdziały I i II). Część zasadnicza zawiera omówienie sytuacji prawnej separowanych małżonków w aspekcie osobistym i majątkowym (rozdziały III–VII). Natomiast część końcowa objęła rozważania na temat ustania skutków separacji w drodze jej zniesienia lub orzeczenia rozvodu separowanych małżonków (rozdziały VIII i IX). Zważywszy, że orzeczenie separacji wywołuje skutki w szerszym zakresie, niż tylko w relacji między małżonkami, wyróżniono trzy płaszczyzny oddziaływania tych skutków: małżeńską (w relacji między małżonkami), rodzinną (dotyczącą również sytuacji członków najbliższej rodziny) i społeczną, która obejmuje jeszcze szerszy krąg osób (np. powinowatych, osoby znajdujące się pod opieką itp.). Według tego trójpodziału uporządkowano rozważania w zakresie osobistych skutków separacji.

Z uwagi na duże podobieństwo skutków prawnych separacji do skutków rozwodu, w wielu miejscach odesłano do literatury rozwodowej, jednak bez ponownego opisywania zagadnień, które zostały już szczegółowo opracowane na gruncie rozwodu. Niniejsza praca akcentuje przede wszystkim istotę instytucji separacji, jako alternatywy wobec rozwodu, stanowiącej „trzecią drogę” dla skłóconych małżonków, położoną niejako między dwoma skrajnymi biegunami, które z jednej strony tworzy rozwód, a z drugiej kontynuowanie konfliktowego pożycia.

Niniejsza praca stanowi częściowo zmodyfikowaną wersję rozprawy doktorskiej obronionej w czerwcu 2005 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Rozprawa ta została napisana pod kierunkiem pana prof. dr. hab. Tomasza Sokołowskiego, któremu pragnę podziękować za opiekę naukową i cenne wskazówki. Dziękuję również recenzentom rozprawy, pani prof. dr. hab. Janinie Panowicz–Lipskiej oraz panu prof. dr. hab. Mirosławowi Nazarowi, za wnikliwą analizę i zgłoszone uwagi, które wpłynęły na ostateczny kształt pracy.

Praca uwzględnia stan prawny, orzecznictwo i literaturę na dzień 1 października 2006 r.

Autorka

Gdańsk, maj 2007 r.

Rozdział I

Regulacja skutków prawnych separacji w prawie obcym i kanonicznym oraz w prawie polskim w ujęciu historycznym

Instytucja separacji nie była znana w prawie rzymskim. Rzymianie traktowali wprawdzie małżeństwo jako związek trwały, lecz już od czasów najdawniejszych istniała możliwość jego rozwiązania (zasada wolności rozwiązywania małżeństw)¹. Nawet sami zainteresowani nie mogli tej wolności ograniczyć, gdyż jakiegokolwiek umowy wyłączające z góry możliwość rozwodu nie wywoływały skutków prawnych. Jedną z przyczyn rozwiązania małżeństwa stanowiło przerwanie faktycznej wspólnoty, choćby nie miało definitywnego charakteru.

Powstanie i rozwój instytucji separacji powiązany był z kształtowaniem się prawa kanonicznego, które opierało się na leżącej u podstaw wiary zasadzie trwałości i nierozzerwalności małżeństwa. Separacja była znana prawu kościelnemu już od pierwszych wieków istnienia Kościoła, co wynika z pism Ojców Kościoła, uchwał synodów i soborów². Pierwszy urzędowy dokument Kościoła katolickiego dotyczący separacji został wydany na soborze trydenckim. Postanowiono wówczas, że separacja nie narusza fundamentalnej zasady chrześcijańskiej wiary, którą stanowi nierozzerwalność małżeństwa³. Separacja wiązała się ściśle z tą zasadą, łagodząc ją i stanowiąc surogat rozwodu⁴.

¹ „*Libera matrimonia esse antiquitus placuit (C. 8, 38, 2)*”, K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2001, s. 232.

² W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 164.

³ B. Sitek, *Trwałość i nierozzerwalność małżeństwa*, Olsztyn 2002, s. 100.

⁴ H. Insadowski, *Separacja małżeńska*, Lublin 1928, s. 5.